

LA SALINE ROYALE VALKOISTA KULTAA JA URBAANEJA UTOPIOITA

Terhi Ketolainen

Tammikuussa Ranskaan suuntautuneen vierailun ohessa pääsin tutustumaan myös parinsadan vuoden takaiseen suolanvalmistukseen ja teollisuusperintöön. La Saline Royale, kuninkaallinen suolatehdas Arc-et-Senans'n pikkukaupungissa Franche-Comtén alueella Itä-Ranskassa osoitautui olevan vaikuttava esimerkki valistuksen ajan teollisuusarkkitehtuurista. Vuosina 1775–1779 rakennettu laitos on restauroitu ja nykyisin UNESCO:n maailmanperintökohde.

TEHTAAN SYNTY JA TOIMINTA

Suola oli vielä 1700-luvulla erittäin tärkeä ja kallisarvoinen hyödyke, eikä sitä turhaan sanottu valkoiseksi kullaksi. Ranskassa suolan valmistus oli tarkkaan säänneltyä ja kruunulla oli siihen tuohon aikaan monopoli. Suolaan kohdistui erityinen suolavero.

Arc-et-Senans'sta parinkymmenen kilometrin päässä sijaitseva Salins oli ollut suolanvalmistuksen pääpaikka Franche-Comtén alueella. Tämän aseman se oli saanut suolapitoisten lähteittensä ansiosta, mutta Salinsin suolanvalmistuslaitosten tuotanto osoitautui ennen pitkää riittämättömäksi, ja uusi tehdas oli tarpeen.

Tehtaan paikaksi valittiin alue Arcin ja Senans'n kylien välillä. Paikan välittömässä läheisyydessä sijaitti laaja Chaux'n metsä, joka tarjosi mittavat polttoainevarat laitok-

sen käyttöön. Laitoksessa suola valmistettiin haihduttamalla eli keittäen suolapitoista vettä suurissa sammioissa, ja puuta kului runsaasti. Paikan hyvät kulkuyhteydet, samoin kuin siellä vallitsevat tuulet edesauttoivat valintaa.

Raaka-aine eli suolapitoinen vesi kuljetettiin Salinsin lähteiltä Arc-et-Senans'iin puusta rakennettuja uomia pitkin. Veden suolapitoisuus oli kuitenkin erittäin alhainen, joten ennen tehtaalle saapumista suolapitoisuutta nostettiin seisottamalla vettä erillisessä haihdutukseen tarkoitettussa, 480 metriä pitkässä rakennuksessa.

Yleiskuva Saline Royalen piha-alueelta. Äärimmäisenä vasemmalla virkamiesten rakennus, keskellä toinen keittorakennuksista ja oikealla Johtajan talo. Korealaisen taiteilijan Jeong Hwa Choin *Flower tree* oli pystyssä vielä tammiukuussa 2005. Kuva: Terhi Ketolainen.

Tehtaan vuosittainen tuotanto oli lähemmäs 1,5 miljoonaa kiloa. Tuotettu suola meni pääasiassa Burgundin ja Sveitsin markkinoille. Kuljetusta ja myyntiä varten suola puristettiin harkoiksi tai kuljetettiin rakeina tynnyreissä.

RAPPIOSTA MAAILMANPERINNÖKSI

Ranskan vallankumouksen yhteydessä suolavero poistettiin ja tehtaan tuli valtion omaisuutta. 1800-luvun kuluessa tehdas vaihtoi useaan otteeseen vuokralaisia ja omistajia, ja vihdoon vuonna 1895 se lopetettiin kannattamattomana. Tämän jälkeen rakennuskompleksi joutui vuosikausiksi

rappiolle: hoitamattomuus ja ilkeältä vahingoittivat rakennuksia, ja vuonna 1918 salaman sytyttämä tulipalo tuhosi sisätilat kokonaan.

Vuonna 1927 Doubs'n departementti hankki tehtaan omistukseensa, ja tästä alkoi vuosikymmeniä kestänyt restaurointiprosessi. Vuodesta 1972 laitosta on hallinnoinut Claude-Nicolas Ledoux -instituutti (Institut Claude-Nicolas Ledoux), ja vuonna 1983 se hyväksyttiin UNESCO:n maailmanperintöluetteloon.

PALATSIARKKITEHTUURIA TEOLLISESSA YHTEYDESSÄ

La Saline Royalen suunnittelija, arkkitehti Claude-Nicolas Ledoux (1736–1806) oli visionääri ja utopisti. Niin innovatiivisen ammattitaitonsa kuin henkilökohtaisten suhteittensa ansiosta hän päätyi Ludvig XV:n (hallitsijana 1715–1774) kuninkaalliseksi arkkitehdiksi. Tämä antoi Ledoux'lle tehtäväksi uuden suolatehtaan suunnittelun.

Tehdasalueen rakennuksista löytyy mielenkiintoisia yksityiskohtia. Tässä ruukun suuta kuvaava ikkuna-aukko, josta suolapitoinen vesi valuu reliefinä. Aihe toistuu tehtaan rakennuksissa. Kuva: Terhi Ketolainen

Suunnitelman ensimmäinen versio hylättiin heikon paloturvallisuuden takia. Toinen versio oli sitten se, joka toteutettiin. Tässä rakennukset oli sijoitettu puolilympyrän muotoon erilleen toisistaan tiukkaa symmetriaa noudattaen. Lisäksi koko kokonaisuus ympäröitiin muurilla. Rakennustyyli oli monumentaalista klassismin hengessä. Tällainen palatsimainen arkkitehtuuri oli teollisessa yhteydessä ennen näkemätöntä ja saikin sen takia aluksi arvostelua osakseen. Perimmäisenä tarkoituksena oli työn organisointi mahdollisimman rationaalisesti.

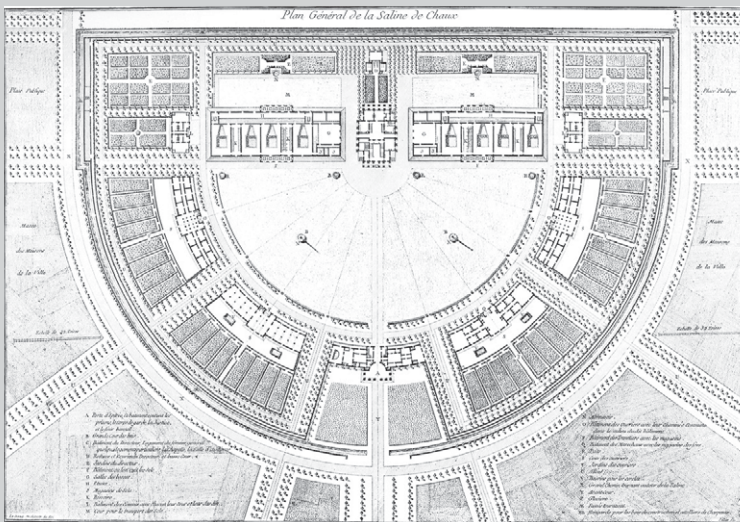
Tehdasalueelle ja sieltä ulos pääsi aikoinaan vain ja ainoastaan vartijoitten rakennuksen kautta, joka sijaitsee puolilympyrän kaaren keskellä. Nykyisin rakennuksessa ovat lipunmyynti, info ja kirjakauppa. Sen oikealla puolella sijaitsi työpaja, jossa valmistettiin tehtaalla tarvittavat työkalut ja muut tarvikkeet. Vartijoiden rakennuksesta vasemmalla sijaitsi tynnyripaja, jossa valmistettiin ja huollettiin suolarakeiden kuljetuksessa tarvittavia tynnyreitä. Työläisten asuntolat, joita oli kaksi, sijaitsivat puolikaaren molemmin puolin. Laitoksessa työskenteli kaikkiaan parisataa työntekijää;

suolatyöläisten lisäksi oli tynnyrintekijöitä, raudoittajia, vartijoita, virkamiehiä ja työnjohtajia. Kaupasta ja verotuksesta vastaavilla virkamiehillä sekä työnjohtajilla oli omat rakennuksensa ja asuntonsa, jotka sijaitsivat puolikaaren halkaisijan molemmissa päissä. Työntekijöiden ohella tehtaalla asuivat myös heidän perheensä.

Keskelle halkaisijaa sijoittuu Johtajan talo, ja sen molemmin puolin tehtaan keskeiset tuotantolaitokset eli keittorakennukset. Kummassakin rakennuksessa oli neljä uunia ja niiden päälle ripustetut suuret sammiot, joissa keittäminen tapahtui tarkkaan säädellyn prosessin mukaisesti. Haihduttaminen vei aikaa yhdestä kolmeen vuorokautteen. Nykyisin keittorakennuksissa pidetään vaihtuvia näyttelyitä.

MUSÉE LEDOUX

Tynnyripajaan, *La Tonnerie*, on sijoitettu yksi Saline Royalen kolmesta pysyvästä näyttelystä, Ledoux-museo. Näyttelyn pääosaa esittävät kymmenet Ledoux'n omien piirrosten pohjalta rakennetut pienoismallit

Plan général de la Saline de Chaux. Puolikaari oli Ledoux'n mielestä ihanteellinen muoto, noudattihan auringonkin reitti taivaankannella puolikaaren muotoa. Lähde: *A la recherche de la cité idéale*, julk. Insititut Claude-Nicolas Ledoux 2003. Suunnitelma on alunperin julkaistu Ledoux'n teoksessa *L'Architecture considérée sous le rapport de l'art, des moeurs et de la législation* vuonna 1804.

arkkitehdin sekä toteutuneista että toteutumattomista projekteista. Pienoismallien perusteella Ledoux'n arkkitehtuuri vaikuttaa paikoin hämmäntävän modernilta: hän käyttää paljon mm. suureellisia, selkeitä geometrisia muotoja. Museon toinen pääomistettu Chaux'n ihannekaupungille, *La cité idéale de Chaux* (nimi tulee läheisestä Chaux'n metsästä), joka piti rakentaa suolatehtaan yhteyteen, mutta joka ei sitten koskaan toteutunut. Ihannekaupunki olisi edustanut innovatiivista ja utopistista arkkitehtuuria, jonka filosofiana oli ottaa ihmisen käyttäytyminen huomioon ja vaikuttaa siihen. Tässä Ledoux'n rooli yhdyskuntasuunnittelijana tulee vahvasti esiin.

SUOLAN HISTORIAA JA IHANNEKAUPUNGIN ETSINTÄÄ

Johtajan talo, *Le bâtiment du Directeur*, on sijoitettu rakennuskompleksin näkyvimmälle ja hallitsevimmalle paikalle, puoliympyrän akselin keskipisteeseen ikään kuin valvomaan kaikkea tehtaan alueella tapahtuvaa. Johtajan ja veronkantajan asuntojen lisäksi rakennukseen sijoittui pääosa hallinnollisista toiminnoista. Rakennuksen keskiosaa hallitseva portaikko toimi tarpeen vaatiessa kappelina. Julkisivua hallitsevat varsin erikoisen näköiset pylväät, jotka on ikään kuin ”viipaloitu” paksuin nelikulmaisoin laatoin säännöllisin välein.

Nykyisin rakennuksessa sijaitsevat museon kaksi muuta pysyvää näyttelyä, *Le lieu du sel* (’Suolan paikka’) sekä *A la recherche de la cité idéale* (’Ihannekaupunkia etsimässä’). Rakennuksen kellariin sijoitettu *Le lieu du sel* esittelee suolan historiaa ja kemiaa, käyttö- ja valmistustapoja ym. Näyttelyn tärkeänä tehtävänä on esitellä Saline Royalen itsenä toimintaa, tehtaan laitteistostahan ym. ei juuri mitään ole säilynyt.

Rakennuksen ylemmät kerrokset on omistettu *Cité idéale* -näyttelylle. Portaik-

koon ja porrastasanteille sijoitetut jättikoiset pienoismallit varastavat alkuun huomion. Niiden aiheet kattavat niin neoliittiset järviuasuinpaikat ja klassiset kaupungit kuin modernien arkkitehtien suureelliset visiot. Ihannekaupungin käsitettä lähestytään näyttelyssä arkkitehtuurin, ideoiden ja symboliikan tasolla. Utopistien kuvitelmia ja suunnitelmia ihannekaupungista esitellään laajalti. Suuret taulut esittävät erilaisia kaupunkikuvauksia, toteutuneita ja toteutumattomia suunnitelmia, asemakaavoja ym.

Myös nykyaikaisen kaupungin toimintaa kuvataan erilaisina verkostoina. Yhteen näyttelyhuoneeseen oli jopa sijoitettu terraario ja siihen kokonainen muurahaispesä, ilmeisesti esimerkkinä eläinmaailman megapoliksesta. Hiljaista oli, murkut viettivät näemmä talvea. Näyttelyn hauskimmasta päästä oli osio, jossa esiteltiin sarjakuvantekijöiden kaupunkivisioita Lucky Luken sympaattisista lännenkaupungeista supersankareiden futuristisiin kaupunkimaisemiin.

Suomalaisia esimerkkejä ei näyttelyssä valitettavasti tullut vastaan: ei arkkitehtien visionäärisiä keskustasuunnitelmia puhumattakaan esim. Haminan asemakaavasta, joka Suomessa lähinnä edustaa renessanssin ajalta periytyvää ihannekaupunki-idea.

La Saline Royale & Institut Claude-Nicolas Ledoux
F-25610 Arc et Senans
www.salineroyale.com